

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-32>
 УДК 316.647.5:37.091.12

Люлька Г.А.

Полтавський національний педагогічний університет
 імені В.Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ У СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Досліджено особливості формування толерантного ставлення у суб'єктів освітнього процесу. Наголошено на комплексному підході до роботи із суб'єктами навчання. Розглянуто напрямки роботи керівника закладу освіти з проблеми толерантного ставлення до дітей з боку педагогів і батьків. Особливо виділено форми роботи адміністрації з педагогічними кадрами. Описано готовність вчителів до роботи з різними дітьми. Розкрито мету і значення формування толерантного ставлення батьків до дітей. Охарактеризовано провідні напрямки роботи з сім'єю щодо формування толерантного ставлення до дитини. Визначено завдання консультування школярів і їх батьків з проблем толерантності. Описано тренінги для дітей та батьків як найбільш ефективну форму роботи, їх завдання для формування толерантного ставлення до дітей у сім'ї.

Ключові слова: толерантність, толерантне ставлення, взаємодія, суб'єкти освітнього процесу, форми і напрямки формування толерантного ставлення.

Lyulka Anna

Poltava V. Korolenko National Pedagogical University

PECULIARITIES OF FORMATION OF TOLERANT ATTITUDE IN THE SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Summary. The peculiarities of the formation of a tolerant attitude in the subjects of the educational process are studied. Emphasis is placed on a comprehensive approach to working with learning subjects. The directions of work of the head of the educational institution on the problem of tolerant attitude to children by teachers and parents are considered. The head of the institution organizes the monitoring of public opinion on the problem of tolerant attitude to children by teachers and parents, assesses the negative aspects, risks, the degree of satisfaction of participants in the educational process. Forms of work of the administration with teachers include the organization of seminars, special courses on the formation and consolidation of skills of interaction with children and their parents, business games and trainings on tolerance of students, a series of open lessons in which teachers monitor the dynamics of changing methods, techniques, forms and content of the educational process. The readiness of teachers to work with different children is described. Included in the work with teachers on the formation of tolerant attitude to children diagnosis of teachers' attitude to children, the presence of manifestations of intolerance, acquaintance of teachers with the peculiarities of development and personal identity of students, methods of working with them and their parents, training, seminars, round tables formation of a tolerant culture of the teacher's personality. The family provides the conditions for the optimal development of the child, and the nature of the relationship with the parents affects its emotional well-being and the nature of future relationships with the social environment. The purpose and significance of forming a tolerant attitude of parents to children are revealed. The leading directions of work with the family on the formation of a tolerant attitude to the child are described. The task of advising students and their parents on tolerance issues has been determined. Trainings for children and parents are described as the most effective form of work, their tasks for the formation of a tolerant attitude towards children in the family. Trainings for children and parents are the most effective form of pedagogical work, the program of training of tolerance directed on development of ability to manage the behavior, emotions, communication is offered. Training includes cognitive, emotional and behavioral components.

Keywords: tolerance, tolerant attitude, interaction, subjects of educational process, forms and directions of formation of tolerant attitude.

Постановка проблеми. Гуманістична парадигма вітчизняної педагогіки представляє людину унікальною цілісною особистістю, яка розвивається в процесі активної самореалізації в системі взаємодії з іншими людьми. Толерантність як здатність до такої взаємодії постає ціннісною установкою і соціально-культурною необхідністю і існування суспільства. Толерантне ставлення до дітей у навчальному і сімейному середовищі визначається необхідною умовою демократизації освіти.

Толерантність є незмінною складовою педагогічної культури й педагогічної компетентності вчителя. Педагогу належить важлива роль у розвитку дитини в закладі освіти, розкритті її самобутності, здібностей і потенційних можливостей,

захисті прав та інтересів кожного школяра. Для становлення самодостатньої толерантної особистості учня вчителю самому потрібно зрозуміти важливість толерантних стосунків, створювати толерантний мікроклімат для всіх учасників навчально-виховного процесу.

Процес формування толерантного ставлення до дітей залежить не лише від професійних зусиль педагога, але й від наявності атмосфери толерантності у сім'ї. У сучасному суспільстві існує багато родин, виховний стиль яких не відповідає принципам безумовного прийняття. Батьківська позиція з погляду її толерантності чи інтолерантності має вирішальне значення у формуванні особистості й поведінки дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній педагогічній науці проблема формування толерантного ставлення досліджується у різних аспектах: загальні питання педагогіки толерантності (В. Ремболович, А. Сиротенко, Г. Солдатова, О. Столяренко, Л. Шайгерова, І. Якухно); вивчення досвіду формування толерантності у вчителів (О. Алексашкіна, Л. Ачасова, О. Матієнко, Н. Синякова), організація психолого-педагогічної просвіти батьків з проблем виховання толерантності (О. Докукіна, Ю. Римаренко, С. Стефанцева, В. Тишков).

У переважній більшості педагогічних досліджень толерантне ставлення педагогів і батьків до дітей пов'язується з яскравою активною спрямованістю, активною моральною позицією в ім'я взаєморозуміння і позитивної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні у закладі загальної освіти, як і в суспільстві в цілому, існує ряд проблем, які полягають:

- у відсутності достатньої інформованості педагогів і батьків про особливості і значення толерантного ставлення до дітей;

- у недостатності навичок толерантного спілкування, методів його проектування у навчальному процесі і сімейному середовищі;

- дефіциті методичних розробок в цій галузі.

З огляду на вищезазначене необхідна просвітницька робота з використанням різних форм і методів взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу. Слід зосередити увагу на становленні толерантної особистості педагога і кожного з батьків – набуття ними знань з теми толерантності, усвідомлення її актуальності, розуміння наслідків нетолерантної поведінки, а також здійснення професійної і виховної діяльності відповідно до принципів толерантності.

Мета статті полягає в аналізі форм і напрямків формування толерантного ставлення до дітей у процесі взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Процес формування толерантного ставлення вчителів і батьків до дітей реалізується комплексно і передбачає роботу з усіма суб'єктами навчання, а саме: керівниками закладу загальної освіти, педагогами, батьками і дітьми.

Керівник закладу організовує моніторинг громадської думки з проблеми толерантного ставлення до дітей з боку педагогів і батьків. На базі отриманих даних керівник оцінює негативні моменти, ризики, ступінь задоволеності учасників освітнього процесу. У річний план роботи установи включаються заходи, спрямовані на формування толерантного ставлення у педагогів і батьків; в аналізах роботи установи за навчальний рік керівником повинна бути відображена результативність проведених заходів.

Інформаційна діяльність керівництва закладу передбачає поповнення матеріалів на стендах, в інформаційних куточках, на електронному сайті установи, підготовку публікацій в ЗМІ, виступи на батьківських зборах. Культурно-розважальні і пізнавальні заходи для дітей та їх батьків (шкільні свята, ранки, виставки дитячої творчості, фотоекспозиції, екскурсії), а також батьківські клуби, дитячі об'єднання, соціальні акції і проєк-

ти привертають увагу до проблеми толерантності в освітньому процесі й сімейному вихованні.

Ефективними формами роботи адміністрації з педагогічними кадрами є:

- організація семінарів, спеціальних курсів із формування і закріплення вмінь налагодження взаємодії з дітьми та їх батьками;

- проведення ділових ігор і тренінгів з проблеми толерантного ставлення до учнів;

- проведення серії відкритих уроків, на яких самі педагоги відстежують динаміку зміни методів, прийомів, форм і змісту освітнього процесу [2, с. 5].

При цьому важливе значення має готовність вчителів до роботи з різними дітьми, яка виражається в наступному:

- налаштувати себе на те, що труднощі в роботі зі школярами неминучі, але педагогу під силу їх подолати;

- не втрачати віри в себе й учнів при невдачах, спробувати зрозуміти їх причини;

- бачити і поважати індивідуальність кожного школяра, співпрацювати з класним колективом, бути завжди доброзичливим та уважним до дітей, готовим змінюватися самому [5, с. 53].

Система сучасної освіти потребує, на думку Л. Ачасової, педагогів, які приймають нову систему цінностей, мають установку на толерантність, володіють відповідним рівнем професійно-особистісного розвитку, відкидають стереотипи і штампи, натомість самостійно мислять і мають різнобічні інтереси [1, с. 24].

Робота з педагогами з формування толерантного ставлення до дітей передбачає:

- діагностику ставлення вчителів до дітей, наявність проявів інтолерантного ставлення;

- знайомство педагогів з особливостями розвитку та особистісною своєрідністю учнів, методами роботи з ними та їхніми батьками;

- проведення тренінгів, семінарів, круглих столів, спрямованих на формування толерантної культури особистості педагога [6, с. 63].

Метою формування толерантного ставлення батьків до дітей С. Панченко називає становлення готовності приймати особистість дитини в цілому, а також створення в сім'ях емоційного клімату, сприятливого для особистісного та пізнавального розвитку дітей [4, с. 10].

Сім'я забезпечує умови оптимального розвитку дитини, а характер взаємин з батьками впливає на її емоційне благополуччя й характер майбутніх відносин із соціальним середовищем. Сприятливий психологічний клімат в родині залежить не тільки від внутрішніх стратегій адаптації, але і від успішності зовнішніх способів пристосування, зокрема, збереження активних контактів сім'ї з друзями, колегами, з оточуючим світом.

Найбільш важливим для зниження сімейного стресу є вибір внутрішньої стратегії поведінки. Пасивна позиція полягає в уникненні пошуку вирішення проблеми. Вона заснована на надії, що все владнається само собою і передбачає пасивне прийняття подій, тим самим виключаючи можливість змін на краще і поглиблюючи труднощі і стрес. Сім'ї з активною орієнтацією намагаються вирішити більш проблем і контролювати ситуацію, приймаючи лише ті обставини, які в даний момент змінити неможливо [7, с. 44].

Провідними напрямками роботи з сім'єю щодо формування толерантного ставлення до дитини є:

- вивчення особливостей сімейного виховання дитини в ході проведення бесіди, інтерв'ю, опитування, написання батьками творів на теми «Мій життєвий шлях», «Історія життя моєї дитини» тощо;
- формування адекватної оцінки можливостей дитини (як фізичних, так і психологічних);
- гармонізація сімейних взаємин;
- інформаційний супровід батьків (виступи на батьківських зборах, оформлення стендів та інформаційних куточків, консультації);
- розробка і реалізація спільно з сім'єю індивідуальних програм допомоги дитині;
- навчання батьків спеціальним корекційним, методичним і виховним прийомам.

Завдання вчителя у процесі взаємодії з учнями можна визначити наступним чином:

- створення максимально сприятливих організаційних умов і ситуацій успіху в навчально-пізнавальної діяльності для успішності кожного учня;
- забезпечення участі всіх дітей у різноманітній позакласній діяльності шкільного колективу, що гарантує різнобічність розвитку;
- встановлення взаємодії з сім'ями дітей;
- діагностика емпатичного прийняття і відповідне педагогічне коригування толерантного ставлення школярів [3, с. 29].

Завданнями консультування школяра і його батьків О. Столяренко визначає:

- розкрити сутність поняття «толерантність», її основні характеристики і прояви, фактори, що впливають на формування толерантності;
- виявити вікові та індивідуальні особливості розвитку дитини, у разі наявності визначити причини відхилення у розвитку чи поведінці;
- визначити позицію батьків стосовно дитини (прийняття-відкидання) і способи взаємодії батьків з дитиною;
- організувати педагогічну допомогу батькам, підтримку у подоланні проблем виховання;
- покращити обізнаність батьків про закономірності розвитку дитини;
- розробити індивідуальну програму виховання і навчання дитини [8, с. 50].

Тренінги для дітей та батьків є найбільш ефективною формою педагогічної роботи. І. Якухно за-

пропонувала програму тренінгу толерантності, спрямованого на розвиток вміння управляти своїми поведінкою, емоціями, спілкуванням. Тренінг включає когнітивний (інформування з питань толерантності), емоційно-вольовий (афективний – самовдосконалення комунікативних навичок з позиції толерантної взаємодії і розвиток умінь емоційної саморегуляції в процесі спілкування та діяльності) і поведінковий (розвиток толерантних якостей) компоненти [9, с. 7].

В ході тренінгів з формування толерантного ставлення до дітей у сім'ї педагог вирішує наступні завдання:

- корекція неконструктивних форм поведінки, таких як агресивність, необ'єктивна оцінка поведінки дитини, прагнення відгороджуватися від труднощів;
- навчання розуміння батьками проблем дитини, а саме: поступовий відхід від позицій заперечення наявності проблем і протиставлення себе соціуму та перехід до позиції взаємодії;
- поступове зниження гіперболізації проблем дитини з усвідомленням її можливостей та успіхів;
- особистісне зростання батьків у процесі взаємодії з дитиною, навчання і виховання, творчого пошуку реалізації її можливостей.

Висновки і пропозиції. Таким чином, формування толерантного ставлення вчителів і батьків до дітей забезпечується діяльністю суб'єктів освітнього процесу із витіснення стереотипів недоліків внутрішнього світу дитини. Вона спрямована на становлення активних поведінкових установок на впевнене позиціонування кожного школяра у сучасному суспільстві.

Вибір форм роботи визначається поставленими цілями, професійною компетентністю керівництва і педагогів освітнього закладу з урахуванням особливостей сімейних взаємин. Виявлення проблем у навчанні і вихованні дітей дозволить організувати спеціальну просвіту вчителів та батьків з навчання їх навичкам толерантного спілкування.

Перспективи подальших досліджень пов'язуються із вивченням особливостей формування толерантного ставлення до дітей у вчителів і батьків з різними методами навчання і стилями виховання відповідно.

Список літератури:

1. Ачасова Л.Ю. Толерантность в деятельности современного педагога. *Педагогическое образование и наука*. 2016. № 11. С. 23–28.
2. Дворникова Е.И. Воспитание толерантности в системе образования. *Искусство и образование*. 2017. № 2. С. 4–21.
3. Матієнко О. Виховання толерантності починається з учителя. *Рідна школа*. 2015. № 6. С. 29–32.
4. Панченко С. «Я+ОН+ОНИ= МЫ». *Школьный психолог*. 2017. № 18. С. 9–11.
5. Ремболович В.В. Що таке толерантність? *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2019. № 8. С. 52–55.
6. Синякова Н.Е. Системный подход к формированию толерантности педагогов. *Психология и школа*. 2014. № 4. С. 61–65.
7. Стефанцева С. Толерантне спілкування на рівні «Батьки – діти». *Завуч*. 2012. № 21. С. 42–49.
8. Столяренко О. Ціннісне ставлення до людини : виховна модель толерантних взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу. *Рідна школа*. 2018. № 3. С. 47–52.
9. Якухно І. Все про толерантність. Фундаментальна цінність відкритого суспільства. *Управління освітою*. 2018. № 20. С. 5–9.

References:

1. Achasova, L.Yu. (2016). Tolerantnost v deiatelnosti sovremennoho pedahoha [Tolerance in the activities of a modern teacher]. *Pedahohycheskoe obrazovanye y nauka*, vol. 11, pp. 23–28.
2. Dvornykova, E.Y. (2017). Vospytanye tolerantnosti v systeme obrazovanyia [Fostering tolerance in the education system]. *Yskusstvo y obrazovanye*, vol. 2, pp. 4–21.

3. Matiienko, O. (2015). Vychovannia tolerantnosti pochynaietsia z uchytelia [Tolerance to obey from the teacher]. *Ridna shkola*, vol. 6, pp. 29–32.
4. Panchenko, S. (2017). «Ia+ON+ONY= MI» [«I + HE + THEY = WE»]. *Shkolnii psykholoh*, vol. 18, pp. 9–11.
5. Rembolovych, V.V. (2019). Shcho take tolerantnist? [What is tolerance?]. *Klasnomu kerivnyku. Use dlia roboty*, vol. 8, pp. 52–55.
6. Syniakova, N.E. (2014). Systemnii podkhod k formyrovanyiu tolerantnosti pedahohov [A systematic approach to the formation of teachers' tolerance]. *Psykholohyia y shkola*, vol. 4, pp. 61–65.
7. Stefantseva, S. (2012). Tolerantne spilkuvannia na rivni «Batky – dity» [Tolerant communication at the level of «Parents – Children»]. *Zavuch*, vol. 21, pp. 42–49.
8. Stoliarenko, O. (2018). Tsinnisne stavlennia do liudyny: vykhovna model tolerantnykh vzaiemovidnosyn uchasnykiv navchalno-vykhovnoho protsesu [Value attitude to the person: educational model of tolerant mutual relations of participants of educational process]. *Ridna shkola*, vol. 3, pp. 47–52.
9. Yakukhno, I. (2018). Vse pro tolerantnist. Fundamentalna tsinnist vidkrytoho suspilstva [It's all about tolerance. The fundamental value of an open society]. *Upravlinnia osvitoiu*, vol. 20, pp. 5–9.